

Om beskrivelsen af subjektivitet

By Torben Slot Petersen,
Storyhunter.dk

Synopsis: Det subjektive eller åndelige defineres typisk i modsætning til den fysiske natur. Materien har udstrækning og kan måles og vejes. Oplevelser har ingen. De er kvalitative. Fornemmes og måles og vejes kun i overført betydning.

Fysiske ting er i princippet tilgængelige for alle på lige fod. Alle har samme adgang til materien, som begrunder eller afkræfter påstande om den. Det subjektive er *privat* og kun tilgængeligt for den oplevende selv.¹ *Jeg* har alene adgang til mine oplevelser og *du* alene til dine – men når oplevelser nu er usynlige for andre end den oplevende selv, hvordan formidles de så til andre mennesker? Hvordan giver udtalelser om dine oplevelser mening for mig?

Subjektive fænomeners privathed gør i grunden oplevelsen usigelig. Alligevel formidler vi tit vores følelser. For eksempel i sætninger, som: 'jeg har så ondt i knæet' og 'postkassen er rød'.

Spørgsmålet er, hvordan det sker? Hvordan taler vi om subjektive tilstande og hvordan opstår begreber som 'smerte' og 'rød'? Artiklen kaster lys på sproget, vi bruger, når vi beskriver fænomener i den absolutte privatsfære – på hvordan udsagn om subjektivitet giver mening i en forsamling af talere.

Fokus for essay

I det følgende udtaler jeg mig kun om subjektivt sprog, som talt og skrevet, det vil sige om meningen med de enkelte ord og sætninger. Al form for kropssprog, gestikulation, stemmeføring med videre, som bevidst og ubevidst i høj grad også analyseres af modtager, når han eller hun forstår talers udsagn, stilles ikke skarpt på i essayet. Jeg begrænser mig til alene at udtale mig om ord og sætningers betydning som så, og om hvordan begreber for subjektivitet genereres og forstås.

Trods oplevelsens private karakter kommunikerer vi vores følelser

Når eleverne på Filosofisk Institut i Odense omkring årtusindskiftet skulle introduceres for begrebet 'subjektivitet', var den indre verdens *private* karakter

én af begrebets nøgleattributter. Et kendt eksempel var torturofferets helt personlige oplevelse af at få en kniv i benet. Erich Klawonn gav det liv:

Vi kan have medfølelse, når vi iagttager offeret, men ingen kan føle, hvordan det opleves, når bødlen jager kniven i hans ben. I fremtiden vil vi måske kunne iagttage nerverne dirre fra såret og fare til hjernen. Vi vil se hvilke centre i hjernen, der aktiveres, og varsler oplevelsen af smerte. Kun ved at se på en scanning af hjernen, konstaterer vi endnu længere fremme i tiden, at offeret lider fra benet.

Klawonn slår ud med hånden.

... Men vi ved det ikke! Vi kommer aldrig til at opleve *samme* tilstand. Vi kan *selv* stikke kniven i benet og mærke efter – men *offerets* smerte, som den føles for ham, er han den eneste, der har adgang til. Ligegyldigt, hvordan vi bærer os ad, føler vi højst vores *egen* smerte. I det mindste er den forskellig fra offerets ved at forekomme for en anden person,

sagde Klawonn.

Et andet eksempel var umuligheden i at forklare postkassens 'rødhed' for en blindfødt person:

Jeg kan forklare en person, der er *født* blind, at en terning har seks kanter. Jeg kan for eksempel give ham terningen i hånden. Han vil verificere påstanden ved brug af følesansen. Men jeg kan ikke forklare ham, hvordan farven *ser* ud. Jeg kan ikke give synsindtrykket videre. Den blinde bliver selv nødt til at have set farven, før han forstår, hvad jeg mener med indtrykket 'rødhed'. 'Rødheden' er en synsoplevelse. Den er hundrede procent personlig og privat for den seende selv. Den kan ikke kommunikeres. Vi kan ikke engang sige om, vi oplever farven ens, når vi peger på den. At solen er rund og en kugle af ild, kan vi forklare, men hvordan dens farver og varme føles, har vi hver vores oplevelse af.

Klawonns kollega David Favrholt kommenterer synspunktet i bogen *Filosofisk Codex*:

Det, der traditionelt kaldes sekundære kvaliteter: Farver, dufte, smagsoplevelser, lyde, berøringsfornemmelser og varme og kuldeoplevelser m.m., kan slet ikke beskrives. Her er der ikke noget kvantitativt måle-efter-sprog, som man kan snylte på. De er alle knyttet til et bestemt sanseorgan (hvilket for eksempel begreberne 'form' og 'størrelse' ikke er, da de forekommer både indenfor syn og berøring), og hvis man ikke har det pågældende sanseorgan, eller det ikke fungerer, kan man ikke danne begreb om dem. [...] Man kan ikke give en beskrivelse af selve rødheds-oplevelsen, selve sødheds-oplevelsen, selve rundheds-oplevelsen, selve kaneldufts-oplevelsen,

skriver Favrholtⁱⁱ

Lad der ikke herske tvivl om subjektive fænomeners private karakter. Når Favrholt taler om, at oplevelser ikke kan beskrives, mener han, at de ikke kan beskrives, som ting, vi har intersubjektiv adgang til.ⁱⁱⁱ I øvrigt er netop

'rundhed' og 'rødhed' eksempler på begrebsliggørelse i kommunikationens tjeneste. Vi formidler vore oplevelser hele tiden. Det er et faktum, og udsagnene er ikke meningsløse.

'Jeg kan jo ikke rigtigt *se*, hvad du mener', siger den blinde, da jeg fortæller ham om postkassens farve.

Det betyder ikke, at han er fuldstændig blank med hensyn til, hvordan begrebet bruges? Han ved, at 'rødhed' er en oplevelse og forstår, at den er genereret af en sans, han ikke har. Frem for alt mærker han med de sanser, han nu engang ejer, hvordan seende reagerer på indtrykket. De taler om postkassens farve og sammenligner den med synet af vin og blod.

Trods ovenstående citat medgiver Favrholt, at det er muligt at forestille sig, at den blinde lærer at bruge begrebet:

Forestil dig et apparat, som afhængigt af tingenes overfladestruktur, kaster lyde tilbage af bestemte frekvenser, som matcher seendes kategorisering af farverne. Med det i ørerne lærer den blinde at skelne farverne og bruge begrebet 'rødt' korrekt, som andre bruger det i dagligdagen.^{iv}

Men igen, hvordan opstår det subjektive sprogbrug, hvordan beskriver jeg oplevelsen, når den er privat, og hvordan opstår subjektive begreber?

Subjektivt sprog tager udgangspunkt i konkrete situationer

Måden vi beskriver på varierer i forhold til det, vi beskriver. Når vi i matematikken beskriver logiske relationer mellem tal og former, er sproget abstrakt. Det hviler på konkrete oplevelser af ting som borde og stole i det omfang, at oplevelse er en forudsætning for at kunne kvantificere omverdenen og bedrive matematik.^v Man må sanse pengene i hånden, før man kan tælle dem sammen, så at sige. Resten er abstraktion.

Når jeg SMS'er kæresten, taler jeg helt anderledes konkret.

'Du er fra landet, hvor kvinderne tager jord under øjnene og farver læberne med bær / Dit hår skinner som et vandfald i måneskin / At røre din hud er som at røre vinden til sommer, mens vi suser gennem natten i min bil ...'

Her taler jeg i billeder og helt konkrete situationer. Jeg formidler de varme følelser ved et digt, der henviser til situationer og opfordrer min

kæreste til at sætte sig ind i situationerne og opleve, hvordan de føles. Sådan forstår hun, hvad jeg føler for hende.

Her findes kernen i sprogbugen om oplevelser: Vi henviser til subjektivitet ved at pege på ting eller situationer, der fremkalder den. Når taleren forsøger at kommunikere noget subjektivt, forstår modtageren udsagnene ved selv at sætte sig ind i situationerne, som taler refererer til. Derfor kan beskrivelsen heller ikke sammenlignes med matematiske og fysiske beskrivelser. 'Behag' defineres ikke i modsætning til 'ubehag', som en linje i forhold til et punkt eller en bølge i forhold til en partikel. Der findes ikke samme logiske relationer mellem begreber for kvaliteter, som i objektiv sprogbrug

Reference til konkrete situationer muliggør kommunikation af oplevelser

Evnen til at sætte sig i andres sted kaldes empati. Den hviler på referencen til konkrete objektive situationer, som alle har mulighed for at opleve, og ekstrapolering ud fra erfaringer med situationer, der ligner de konkrete, der refereres til.

Enhver, der har prøvet at stikke hånden ud af vinduet i en bil om sommeren, ved, hvor dejlig blød vinden føles om fingrene. Enhver, der har prøvet noget lignende, og som på et tidspunkt har følt 'på varm vind i fart', forstår den del af digtet.

Som alt sprog for subjektivt nærvær leveres digtet med en opfordring til empati. Implicit opfordres modparten til at sætte sig ind i situationen og 'mærke, hvordan den føles'. Hun vil endda kunne afhøre mig om detaljerne i oplevelsen – og jeg vil kunne afhøre hende om, hun forstår min fryd korrekt. Med reference til konkrete situationer, opfordringen til empati og under antagelse af, at både taler og modtager oplever noget kvalitativt identisk i samme situation *kompenserer* parterne for, at de ikke har direkte adgang til hinandens oplevelser.

Som vi også gør hver eneste dag, *kan* vi beskrive subjektivitet, så andre får indblik i den. I eksemplet med torturofferet sker det ved at henvise til hans situation og opfordre til empati. Den lidende vil da kunne afhøre os om

detaljerne i den situation, vi opfatter, han er i – og vi vil – bizart nok – kunne afhøre den lidende og tage stilling til om, han beskriver sine pinsler korrekt.

Indføling i konkrete situationer muliggør subjektive almenbegreber

Ved beskrivelse af situationen og opfordringen til empati kommunikeres konkrete oplevelser. For eksempel oplevelsen af at 'røre ved hendes hud', blive dumpet af kæresten eller undergå tortur. I kommunikationen af vores følelser benytter vi imidlertid også *almene* begreber. Det er begreber som 'behag', 'nydelse', 'smerte', 'sorg' og 'angst', som dækker over et utal af varierende situationer.

Vi oplever noget ganske bestemt, hver gang pulsen er lav – når nerverne er i ro og åndedrættet afmålt. Vi definerer kvaliteten 'afslappethed'.

Begrebet er meningsfuldt, fordi modtager kan forstå og tage stilling til talers brug af det. Det sker, idet modtager vurderer om, der i situationer, taler refererer til, faktisk opleves en bestemt type nærvær – et nærvær, som kan skelnes fra andre typer, fordi det føles anderledes og optræder i andre situationer.

Et begrebsnet, som navngiver subjektive oplevelser, som 'afslappethed', 'behag' og 'smerte' er udtryk for et fællesskab af taleres enighed om, at bestemte mængder af situationer modsvares af et mere eller mindre ensartet nærvær. Når taler udtrykker sig i subjektive vendinger, behøver han ikke hver gang at beskrive sine oplevelser ved *direkte* reference til konkrete situationer. Genvejen er at formidle oplevelsen ud fra begreber, som *i forvejen* er defineret ved bestemte situationer, hvori typen af nærvær forekommer.

I stedet for at sige: 'Mit hjerte hamrer, når jeg ser dig. Jeg ved ikke, hvor jeg skal kigge hen. Hele tiden må jeg være tæt på dig. Stadig finder jeg ingen ro' – kan taler slet og ret sige: 'Jeg er forelsket i dig!' Begrebet 'forelsket' er på forhånd spundet ind i begrebsnettet for oplevelser. Det er på forhånd tilknyttet bestemte situationer, hvori hjertet hamrer, og du ikke finder ro. Det ved både taler og modtager som almindelige sprogbrugere.

Det er muligt at kritisere subjektive beskrivelser og almenbegreber

Modtager kan tage stilling til udsagnene: 'Du siger, du er forelsket i mig, men mødte ikke op til vores aftale. Du siger, du vil være tæt på mig, men hvor var du den lørdag aften? ... Lyver du? Misforstår du dine følelser? Er det kun nogle gange, at du er forelsket i mig?'

Hvis modtageren via empati registrerer, at der i situationerne, afsender referer til, svarer en bestemt type bevidsthedskvalitet, kan modtager *anerkende* afsenders beskrivelse. Opfattes der *ikke* én bestemt type nærvær i de omtalte situationer, kan modtager underkende udsagnet. Udsagnet findes selvmodsigende. Modtager kan forkaste eller korrigere det ved at præcisere rammerne for situationerne, hvori det opleves. Modtager kan hævde, at definitionen er for *bred*, hvis han oplever *flere* typer af bevidsthedskvalitet i situationerne, afsender refererer til. For eksempel indvender han: 'Nydelsen, du føler ved at blive kløet på ryggen er kropslig og ikke seksuel. Derudover findes flere former for intellektuel nydelse. Nydelsen af et kunstværk, et landskab eller solnedgangen. Altså kan 'nydelse' ikke alene defineres ved sex-akten, som du påstår!'

Modtager finder definitionen for *snæver* i fald, han opfatter ensartet bevidsthedskvalitet i *andre* situationer end de, som afsender refererer til i beskrivelsen: 'Selv med pulsen lav og åndedrættet i ro var det ikke 'afslappethed', men 'sorg', jeg følte til begravelsen!'

Indbyrdes kan taler og modtager enes om, at en bestemt type nærvær beskrives ved bestemte situationer. Det er muligheden for *enighed*, der gør udsagnene meningsfulde. Udsagn giver mening, fordi både taler og modtager kan præcisere over for hinanden, hvilke rammer nærværet opleves i. Et egentligt begrebsnet for subjektive fænomener opstår, idet taler og modtager enes om mængden af situationer, hvori de forskellige kvaliteter opleves.

Showing versus telling

I skrivekunst skelnes mellem 'telling' og 'showing'. Når skribenten 'fortæller' (tells) en persons oplevelser, bruger han almenbegreber: 'Han *elskede* hende! Nu skulle de have barn sammen. Derfor var hun *lykkelig*.'

I eksemplet indordner skribenten karakterens følelser under kæmpemæssige mængder af situationer, der fremkalder kærlighed og lykke. 'Karakteren oplever noget, der hører ind under den og den mængde af situationer at stå i' påstår skribenten.

Telling hviler på forhåndsdefinitioner, som skribenten låner i fremstillingen. Kommunikationen er medieret. Læseren analyserer selv ud fra konteksten om sætningen virker autentisk og sandfærdig – iagttager selv via empati om karakterernes situation genererer de oplevelser, som skribenten påstår: 'Hvordan behandler personen hende? Hvordan opfører han sig generelt? Hvad er tegnene på, at han virkelig elsker hende og på, at det gør hende lykkelig? Læseren forstår, hvad skribenten taler om, men kun vagt i forhold til showing-beskrivelsen.

Når skribenten skal fremkalde en oplevelse hos læseren af at vide præcist, hvad karaktererne føler – afstikker skribenten rammerne, hvorunder de konkrete oplevelser finder sted. Det er showing. Showing tyer ikke til almenbegreber, men 'viser' eller fremkalder direkte karakterens følelser i læseren. Skribenten gør det svære: 'Med store øjne, sagde han 'Ja. ... Selvfølgelig!'

Hendes kinder blussede. Hun greb sin kjole.

'Jeg er graviid. Du skal være faar! sang hun og dansede på stedet.

Skribenten forklarer situationen, der fremkalder oplevelsen. Læseren behøver ikke selv analysere, men blot lytte og forstå rammerne, hvorunder karakteren bevæger sig, med sin empatiske sans.

Læser får fornemmelsen af, hvor svært det er at sætte rammer for en oplevelse, når vi begiver os ud i beskrivelsen af fænomener, der ikke kendes på forhånd. Hvis du ikke har forstand på vin og bliver bedt om at beskrive nuancerne i smagen, får de fleste svært ved at finde ordene. Du dufter og smager, og hver gang du skal til at sætte ord på indtrykket, bliver du nødt til at dufte igen: 'Den dufter af blomster, men smager også lidt af blyant.', siger ekspertten så.

'Blyant! Hvem havde tænkt det?... Ja, nu kan jeg smage det. Det er som at gnave i enden på en blyant' indrømmer du.

Når du får fortalt, hvad du skal lede efter, isolerer du nemmere indtrykkets bestanddele. Men selv at give paralleller til vinens smag: det er en kunst, som kræver finfølelse, engagement og mod til at tænke i nye baner. Det svære ved showing versus telling er, at showing direkte fremkalder oplevelsen i modtageren, mens telling påstår almene subjektive tilstande, og lader det op til modtageren at analysere de konkrete omstændigheder.

Begrundelsen for subjektivt sprogbrug hviler på sociale konstruktioner

Det fører for vidt at redegøre for, hvordan deskriptiv og normativ sprogbrug genereres og begrundes. Undertegnede standpunkt er, at kendsgerninger og moralsk handlemåde eksisterer i absolut forstand og erkendes på lige fod af taler og modtager. Vi har lige mulighed for at afgøre om deskriptive og moralske domme er korrekte.^{vi} 'Kniven ligger i skuffen' / 'Du må ikke slå ihjel', er udsagn, vi alle som sprogbrugere har lige mulighed for at begrunde og kritisere. Alle individer har samme mulighed for at dukke op i min lejlighed og tjekke om tingene ligger, hvor jeg siger, og alle har samme mulighed for at vurdere om buddet gælder i en given situation.

Når subjektive tilstande kun eksisterer i første person, har taler og modtager hver sin tilgang til begrundelsen for udsagn om dem. Talere finder fælles fodslag ved at *enes* om en objektiv karakteristik af situationer, hvori nærværs-kvaliteterne forekommer.

'Angst defineres uden rettethed i modsætning til frygt', skriver Kierkegaard.

Det er en social overensstemmelse, en vedtægt. Vi kan simpelthen ikke se, høre, lugte, føle og smage andet end vores egne indtryk. Hvad, der gælder for os alle – de stivnede begreber – forhandler vi os til. Socialt konstruerer vi de subjektive almenbegreber, der hjælper os til at skelne sjælelivets tilstande og giver os mulighed for at kommunikere dem hurtigt.

Ved empatisk syn på den pågældendes situation, kan vi sætte os ind i situationen og opleve noget lignende. Vi kan samle beviser, der indikerer det ene og det andet om en tredjeparts sindstilstand, men konklusionen bunder i indicier.

Angst- og frygtbegrebet for eksempel er ideer, som vi ikke i absolut forstand kan konstatere eksistensen af hos enkelte individer. Vi har ingen mulighed for at afgøre om frygt og angst overhovedet findes i så stiliserede former, som Kierkegaards skelner mellem. Det vil sige, jeg kan hævde det på baggrund af mine erfaringer. Du kan billige eller modsætte dig synspunktet på baggrund af egne erfaringer. Begreberne fødes af ingredienser, vi i situationen vurderer, fremkalder oplevelsen eller kendetegner den. Hver vurderer imidlertid på egen baggrund, og hvis absolutte udsagn findes, må deres begrundelse i det mindste kunne tjekkes intersubjektivt. Det kan oplevelsesudsagn ikke. Da vi ikke som i moral, fysik og metafysik diskuterer oplevelser eller subjektive tilstande på lige fod, kan subjektivt sprogbrug aldrig begrundes absolut.

Der findes ingen objektiv subjektivitet

Jeg hævder, at subjektive almenbegreber kan anvendes, selvom taleren ikke har sanser, begreberne knytter sig til. 'Den blindfødte kan lære at bruge farvebegreber. En mand, der aldrig har oplevet 'frygt uden rettethed' kan lære begrebet 'angst'.

Synspunktet antyder, at der findes et eller andet objektivt ved subjektive almenbegreber, nemlig det, som lader sig registrere uafhængigt af den enkelte sans.

I eksemplet med den blindfødtes forståelse for farver, er det selve *skellet* mellem farverne. Den blindfødte registrerer via apparatet, der oversætter syn til hørelse, hvordan farverne skelnes. Selve indtrykkene er subjektive, men *skellet* mellem dem er en kendsgerning, der også bakkes op af forskning i overfladestruktur, synlige bølger og andre eksperimenter. Oplevelsen, men ikke selve skellet, binder an til en enkelt sans. Det ser vi, når vi konstaterer, at den blinde skelner farverne.

Når subjektivt sprog udtrykker de enkelte sansers indtryk på jeg'et, er det objektive de utvetydige kendsgerninger, som sanseindtryk giver mulighed for at erkende ved fornuftig analyse. Det er ved kendsgerningerne og den objektive snak, at vi manipulerer naturen og finder retning gennem verden.

Objektive overlever vi virkeligheden, som eksisterer hinsides vores små bevidstheder.

Eksempel 1) Panik-angst, der fører til besvimelse: 'Hun fik et fjernt blik i øjnene, syntes ekspedienten, der rynkede brynene.

Laila snusede ind, men ku' ikke lugte den lyserøde tåge af råt kød længere.

Hun greb om skranken. Hun mærkede et stød i den ene albue, men intet i sine hænder. Hun så ikke længere hans ansigt. Kun en silhuet, der nikkede. Så forsvandt den med hele slagterbutikken. Ekspedienten fik fat i hendes fingre, der gled. Da hun faldt, så hun et isbjerg nærme sig fra en bundløs afgrund. Den tog mørket med sig op, hvor hun stod. Det blev sort, før den ramte hende.

Eksempel 2) Angst eller influenza: Det suger i maven. Lagnerne i sengen stinker af sved. Du ligger med lukkede øjne. Blå radiobølger skærer sig gennem dig på kryds og tværs i kilometerlange buer, mens du ligger på en oplyst piedestal et sted i universet. Når bølgerne kommer, ringer en kirkeklokke for ørene.'

Skralles hallucinationerne i de to eksempler fra – de blå radiobølger, stanken og kirkeklokkerne - får vi en generel panik med mangel på rettethed. Tilstanden er en forstyrrelse af samtlige sanser. 'Jeg'et overloader, mens det forsøger at ordne sine indtryk. Når selve den subjektive panik, der kun kan opleves af den enkelte ses bort fra, synes en objektiv beskrivelse af tilstanden tilbage. Ubehaget, mangel på rettethed er karakteristisk.

Manglende evne til at reagere på indtryk er en anden ting, der karakteriserer begge tilstande. Det hele foregår uden, at opleveren kan gøre det mindste.

Det peger utvetydigt i samme retning. Ved mangel på rettethed defineres angst i modsætning til frygt, som en ubehagelig tilstand, hvori individet er bange, men ikke for noget bestemt. Er det ikke en objektiv karakteristik af en tilstand i sjælelivet?

Det mener jeg ikke det er: Hvis datas tilgængelighed via flere sanser danner grundlag for objektivitet, gør lige adgang til datas begrundelse i hvert

fald også. Subjektive almenbegreber er ikke objektive, fordi ikke alle individer har samme adgang til deres begrundelse. Alle har adgang til beskrivelsen af situationen, som fænomenerne udfolder sig i, men om de forstår den rigtigt – hvad de prioriterer, som relevant i situationen, hvordan de læser eller hører den – kan ikke efterprøves af nogen anden eller tredje part og danner dermed ikke grundlag for objektivitet. At 'angst er frygt uden rettethed' er en metafor, som vi fatter enten ved genkendelse eller cut up af tidligere erfaringer. Det er en langtidsholdbar ide, men stadigvæk en erfaring eller oplevelse. Korrekt skelnen mellem farverne, panisk rettethed eller mangel på samme, har vi lige så lidt lige adgang til, som til at konstatere om patienten ængstes eller frygter i situationen. Altid slutter vi – også Kierkegaard – på baggrund af egne erfaringer, ekstrapolation, cut up og indicier. Der findes ingen objektiv subjektivitet. Det er en metafor for manglen på bedre. Begreberne er subjektive. De refererer til oplevelser og indre tilstande.

Det subjektive sprog og to endnu ubesvarede spørgsmål

Alt, hvad jeg skriver kan uddybes og præciseres. Flere spørgsmål lades ubesvaret. Specielt to springer i øjnene på det overordnede plan:

Selvom det er foreslået, at subjektivitet beskrives ved henvisning til situationer, hvori ensartet nærvær opleves af et empatisk indstillet fællesskab af talere, er 'Enhver [...] situation komplet uoverskuelig'.

Situationen kan beskrives fra uendelig mange vinkler, som den danske filosof Peter Zinkernagel lod forstå.^{vii}

Men hvilke sider af situationen prioriterer vi, når vi beskriver en følelse? Det er i høj grad de kropslige sider, men ikke altid. Ofte bruges analogier ved henvisning til landskaber, vind og vejr. I hvilket omfang er kroppen da sjælens vindue? Hvordan 'viser' metaforer, metonymier, synekdoter mv. kommunikationsteknisk tilbage til den konkrete situation, hvis rammer, vi sætter os ind i, når vi tager subjektive udsagn alvorligt? Det er spørgsmål for sprogforskeren.

Hvad er empati? Filosofisk var Theodor Lipps den første, som undersøgte begrebet. For Lipps var empati en følelse, der opleves, som om den tilhører et andet subjekt. Følelsen er stadig vores egen. Vi føler ikke det

samme som subjektet. Ikke desto mindre indser vi korrelatet til subjektets oplevelser, fordi empatien føles, *som om* vi deler dets subjektivitet.^{viii}

Fænomenologiens fader, tyske Edmund Husserl og hans elev Edith Stein betoner talerens genkendelse af andre individer som lig sig selv. Anerkendelsen af lighed undersøges som forudsætning for evnen til at sætte sig i deres sted, dermed for empati. Denne evne er omtrent lige så fundamental som sansning og så udviklet hos mennesket, at taleren kan betragte sig selv ude fra. Sådan bliver empatien også central i analysen af individets selvforståelse.^{ix} I det hele taget har dog kun få filosoffer betragtet begrebet som én af de erkendelsesteoretiske præmisser for opfattelsen af andre bevidstheder. Begrebet er end ikke omtalt i encyklopædier, som 'The Concise Routledge Encyclopedia of Philosophy' eller Politikens filosofleksikon. Heller ingen har mig bekendt sat empatien i direkte forbindelse med subjektivt sprogbrug.

Foruden psykologien gør især hjerneforskningen en indsats for at undersøge fænomenet. Et hold af italienske neurofysiologers opdagelser på universitetet i Parma i 80'erne og 90'erne har sat skub i undersøgelsen af empatiens fysiske korrelat. Med Giacomo Rizzolatti og Vittorio Gallese i spidsen identificerede holdet en klasse neuroner, som var aktive hos macaque aber både, når de handlede intentionelt (formålsrettet), og mærkeligt nok også, hvis de blev holdt i en observerende rolle til formålsrettede handlinger udført af andre aber. Det var for eksempel synet af en anden abe, der pillede sin banan. I forlængelse af de mimende egenskaber blev klassen døbt 'spejlneuroner'.^x

Senere blev neuroner med samme funktion fundet i menneskehjernen. Professor V.S. Ramachandran, en meget citeret hjerneforsker fra University of California at San Diego, spekulerer, at opdagelsen får samme betydning for psykologien og sociologien, som DNA for biologien. Tesen er, at The Great Leap i den menneskelige evolution, såvel som sociologiske leaps som den industrielle revolution, kan forklares med direkte reference til spejlneuroner: Spejlneuroner udvikles – evnen til imitation opstår. Et medlem af fællesskabet opfinder den dybe tallerken og de andre i fællesskabet imiterer. Én tænder ild og via imitation besidder alle i stammen evnen. Ramachandran spekulerer, at

empatien er nødvendig betingelse for kultur som sådan (om end ikke en tilstrækkelig), og derunder for kommunikation og alle former for sprogbrug.^{xi} I hvilke omfang er det tilfælde? Hvordan indgår empati, når vi taler både moral og kendsgerninger, det vil sige anvender deskriptiv og normativ sprogbrug?

I nærværende arbejde bestemmes evnen som en forudsætning for beskrivelsen af subjektivitet og for dannelsen af subjektive begreber.

Litteratur

- Favrholdt, David: *Filosofisk Codex – Om begrundelsen for den menneskelige erkendelse*. © David Favrholdt og Gyldendalske Boghandel A.S., Nordisk Forlag, 1999. (D. F. 1999)
- Habermas, Jürgen: *En oversættelse af uddrag fra Jürgen Habermas' "Teorien om den kommunikative handlen"*. Aalborg Universitetsforlag og Institut for pædagogik og uddannelsesforskning, Danmarks lære højskole, 2. Oplag, 1997. (J. H. 1997)
- Husserl, Edmund: *Cartesian Meditations*, The Hague, Nijhoff, 1973. (E. H. 1973)
- Klawonn, Erich. *Jeg'ets ontologi – En afhandling om subjektivitet, bevidsthed og personlig identitet*. © Forfatteren og Odense Universitetsforlag, 1992 (E. K. 1992)
- Klawonn, Erich, *Metafysik II, Udvidet version*, Odense universitet Trykkeri, Oplag 150.09.98, 1998
- Lipps, Theodor: *Empathy, Inner Imitation, and Sense-Feelings* i 'A Modern Book of Esthetics', New York, Holt, Rinehart and Winston, 1979.
- Lipps, Theodor: *Aesthetik*, vol. 1. Hamburg, Voss Verlag, 1903
- Nicolai Ladegaard: *Kropsselvek – En undersøgelse over selvoplevesens inkarnerede grundlag*, Kandidatafhandling, Psykologisk Institut, Århus Universitet, 2003
- Ramachandran, V. S.: *Mirror Neurons and imitation learning as the driving force behind "the great leap forward" in human evolution*, 2006. Link: http://www.edge.org/3rd_culture/ramachandran/ramachandran_p1.html.
- Stein, Edith. *On the Problem of Empathy*, Washington, D. C., ICS, 1989
- Zinkernagel, Peter: *Virkelighed*, © Peter Zinkernagel/Munksgaard, 2. Oplag, 1992

Noter

ⁱ I denne lille artikel skal jeg ikke diskutere i detaljer, hvad der karakteriserer subjektivitet. Der er bred enighed blandt filosoffer om, at den subjektive natur både er kvalitativ, privat og uudstrakt, og der er intet kontroversielt i at bekende sig til synspunktet. I stedet henviser jeg til professor på Syddansk

Universitet, Erich Klawonn's bog, *Metafysik II, Udvidet version*. Her diskuteres sagen grundigt og læseren oplyses tilmed om, hvordan de betydeligste bevidsthedsfilosoffer har set på subjektivitet gennem tiden. Se for eksempel Klawonn Erich, *Metafysik II, Udvidet version*, Odense universitet Trykkeri, Oplag 150.09.98., s. 7-10

- ⁱⁱ David Favrholt: *Filosofisk Codex – Om begrundelsen for den menneskelige erkendelse*. © 1999 by David Favrholt og Gyldendalske Boghandel A.S., Nordisk Forlag, s. 335
- ⁱⁱⁱ Flere steder i *Filosofisk Codex* anerkender Favrholt subjektiv sprogbrug. Han skelner for eksempel mellem klassifikations-sprog og oplevelses-sprog. Begge former kan bruges om noget oplevelsesmæssigt, men hvor klassifikations sproget er 'ude ved tingene' og leverer en beskrivelse, der er objektiv og ikke reflekterer over vores oplevelser, reflekterer oplevelsessproget direkte over iagttagernes subjektivitet. 'Skovlen står ved den røde postkasse' er et eksempel på klassifikationsprog, der implicerer noget subjektivt, nemlig postkassens 'rødhed'. Ellers er sætningen objektiv i modsætning til: 'Jeg synes, billedet er smukt', som er eksempel på rent oplevelsessprog, ifølge Favrholt. Favrholt kalder skellet erkendelsesteoretisk og uddyber det ikke nærmere. Se *Ibid*, s. 289-298. Som det skal vise sig på side 7 og 8 i det her essay, er jeg uenig med Favrholt. Der findes ingen objektiv subjektivitet. Højest kan man skelne mellem subjektive almenbegreber og subjektiv sprogbrug, der referer direkte til konkrete situationer med opfordring til empati.
- ^{iv} Eksemplet er lånt fra *Ibid*, s. 295
- ^v Denne antagelse uddyber Erich Klawonn i Erich Klawonn. *Jeg'ets ontologi – En afhandling om subjektivitet, bevidsthed og personlig identitet*. © Forfatteren og Odense Universitetsforlag, s. 125
- ^{vi} Synspunktet er adopteret fra den tyske filosof Jürgen Habermas', og formuleres i bogen 'Teorien om den kommunikative handling'. Se Habermas, Jürgen: *En oversættelse af uddrag fra Jürgen Habermas' "Teorien om den kommunikative handling"*. Aalborg Universitetsforlag og Institut for pædagogik og uddannelsesforskning, Danmarks lærehighskole, 2. oplag 1997, s. 125-130
- ^{vii} Zinkernagel, Peter: *Virkelighed*, 2. Oplag, 1992, © Peter Zinkernagel/Munksgaard, s. 5
- ^{viii} Se Lipps, Theodor: *Einfühlung, Innere Nachahmung und Organempfindung, Archiv für gesamte Psychologie 1*, 1903, oversat til *Empathy, Inner Imitation, and Sense-Feelings in A Modern Book of Esthetics*, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1979, s. 191. Og Lipps, Theodor: *Aesthetik*, vol. 1. Hamburg, Voss Verlag. 1903, s. 120
- ^{ix} Se Husserl: Edmond: *Cartesian Meditations*, oversat til engelsk af D. Cairns, The Hague: Nijhoff, 1973., s. 117-118 og 139. Stein, Edith. *Zum Problem der Einfühlung*. Munich, Kaffke Verlag. 1917. Oversat til *On the Problem of Empathy*, Washington, D. C., ICS, 1989, s. 72.
- ^x Se Nicolai Ladegaard: *Kropsselvek – En undersøgelse over selvoplevelsens inkarnerede grundlag*, 2003, Kandidatafhandling, Psykologisk Institut, Århus Universitet, s. 100.
- ^{xi} Ramachandran, V. S.: *Mirror Neurons and imitation learning as the driving force behind "the great leap forward" in human evolution*. I: Edge, http://www.edge.org/3rd_culture/ramachandran/ramachandran_p1.html